

**Milota Zdirad Polák:
Vznešenost přírody
(1819)**

Robert Kolár

Lektorovali:

Mgr. Zuzana Urválková, Ph.D.,
Ústav české literatury a knihovnictví FF MU, Brno

Mgr. Jan Křeček,
Gymnázium Elgartova, Brno

Vydávání *České knižnice* podporuje Akademie věd ČR
jako součást programu Strategie AV21.

Semináře České knižnice přináší komentáře k jednotlivým svazkům vydaným v *ČK*. Jsou určeny studentům vysokoškolských a středoškolských literárních seminářů, resp. jejich vyučujícím. Komentáře, jejichž rozsah je mezi 10 a 20 stranami, jsou založeny na rozboru konkrétních textů pocházejících obvykle z uceleného souboru (tj. jedné sbírky, jednoho dramatu apod.). Struktura *Seminářů* kopíruje strukturu ústní maturitní zkoušky z češtiny (literárněhistorický kontext díla, literární žánr, kompozice, témata, čas a prostor, vypravěč / básnický subjekt, jazyk, styl a básnické prostředky).

Semináře navazují na publikace *Rozumět literatuře, Česká literatura 1945–1970, Český Parnas* nebo *Slovník básnických knih* vzešlé z Ústavu pro českou literaturu AV ČR. Chtějí poskytnout výchozí materiál k dalšímu zpracování (konkrétní vyučovací hodina, seminární práce apod.).

Semináře jsou posuzovány dvěma lektory (teoretikem a praktikem) a redakčně zpracovány.

Verze publikace: **VI/2017**

Volně ke stažení na:
www.kniznice.cz

Vydal
Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i.,
Na Florenci 1420/3, 110 00 Praha 1,
www.ucl.cas.cz,
v Praze roku 2017
jako 2. svazek edice *Seminář České knižnice*.
Redigovala Petra Hesová.

© Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i., 2017
Edici *Seminář České knižnice* řídí Robert Kolár.

Milota Zdirad Polák: Vznešenost přírody (1819)

Svazek *České knihnice* s pořadovým číslem 77 přináší dvě velká díla Miloty Zdirada Poláka: básnickou skladbu *Vznešenost přírody* a prozaický cestopis *Cesta do Itálie*. Pro tento *Seminář ČK* jsme vybrali první z nich.

Kontext

Dílo Miloty Zdirada Poláka (1788–1856) vznikalo převážně v desátých a dvacátých letech 19. století, v době snah o vytvoření česky psané literatury v celé její stylové a žánrové diferenciaci, což mimo jiné znamenalo i aktivní rozšiřování literární (básnické) češtiny. Polák k této snaze přispěl řadou drobnějších básní (ohlasová poezie, vojenské a pijácké písně, dobově oblíbené hádanky) a dvěma, již zmíněnými, velkými díly. Polákovou ambicí bylo vytvořit náročnou literaturu pro náročného čtenáře, tj. pro čtenáře, který se s takovým typem literatury seznámil dosud jen prostřednictvím němčiny či jiného cizího jazyka.

Tuto ambici se Polákovi, v občanském životě důstojníkovi rakouské armády, podařilo naplnit. Oč větší ale bylo nadšení prvních ohlasů (pozitivní recenze Josefa Jungmanna [1821], oslavná slova Šebestiána Hněvkovského [1820/2014]), o to větší byla i jejich pozdější kritika. *Vznešenost přírody* (1819, roku 1813 vyšla její první verze časopisecky) sice byla přivítána jako velké dílo velkého autora, ale tato velká slova musíme spíše připsat na vrub velkého nadšení z toho, že byla splněna další položka programu. Čtenářský ohlas nám není dostupný přímo, ale zdá se, že skladba budila pozornost spíše jako jazyková kuriozita, neboť právě tento její rys byl poměrně brzy po jejím vydání parodován: v *Počátcích českého básnictví, obzvláště prozodie* (Počátkové 1818/2014: 103) se objevuje „polákovská“ složenina *vichrochumlomrakověncomodropovětrninami* (u Poláka máme doložen pouze tvar *modropovětrninami* – Polák 2014: 96). V Tylových *Českých granátech* (1839) komická postava básníka Cinkálka hlásá:

Hlavní ctnost každého díla básnického – to si pamatuj – je nesrozumitelnost, a básně moje zasluhují z této strany eminenc! – Ptáš se, jak bys toho i ty dosáhl? Udělej si slovníček (dá ti arci trochu práce) ze všech neobyčejných, zastaralých nebo nově tvořených slov a jazykových forem – nejsnadněji to dovedeš, an si rejstříky z některých teprva před několika lety vydaných kněh, z Královodvorského rukopisu, ze Starobylych skládání, ze Slovesnosti nebo Vznešenosti přírody vypíšeš; – sbírku takovouto zhotov, a potom s pánembohem básni.

(Tyl 1839/1952: 111)

Na druhé straně nelze přejít značný vliv, který skladba měla např. na Karla Hynka Máchu (srov. Stich 1979: 18–20).

Zatímco pro literární historii přelomu 19. a 20. století *Vznešenost přírody* „poesii naši neposunula kupředu“ (Vlček 1912/1960: 217 a 218), Jan Mukařovský se ve své studii snažil dokázat pravý opak (Mukařovský 1934/1941).

Literární druh a žánr

Svým rozsahem (přes 1 800 veršů) si *Vznešenost přírody* nezádá s většími epickými skladbami, přesto je to lyrická báseň, jak ukazuje i její podtitul: *Lyrická báseň v šesti zpěvích*. Žánrově se jedná o deskriptivní (popisnou) báseň, která byla velmi oblíbená v evropské literatuře 18. století a v rámci klasicistní poetiky byla příkladem vysokého lyrického žánru. Deskriptivní báseň je založena na popisu nějakého místa, např. krajiny, parku a/nebo architektonického díla, které obvykle oslavuje (potažmo jeho tvůrce, majitele nebo obyvatele). Úplná či částečná absence děje činí z takto dlouhých skladeb díla čtenářsky exkluzivní. *Vznešenost přírody* je popisem a oslavou přírody, a ačkoli jsou v textu tu a tam zmíněna konkrétní místa (Krkonoše, Alpy, Etna), je oslavou přírody jako takové, bez geografického omezení.

Vysoký a náročný žánr vhodně korespondoval s autorovým záměrem a dobovou ambicí mít v češtině díla srovnatelná se vzory evropské a antické kultury. Polák nejvýznačnější

díla evropské deskriptivní poezie znal a své vzory v básni také zmiňuje (James Thomson, Ewald Christian von Kleist, Christoph Martin Wieland). Žánrovým a poetickým normám popisné lyriky odpovídá vysoký styl, který se projevuje výběrem látek (např. popis vesmíru, velehor, sopečné činnosti, bouře), dále množstvím poetismů (neologismů, často složenin), perifrází, zařazením časoměrného předzpěvu (Vpřevod) nebo užitím nezvykle dlouhých veršů.

Kompozice

Vznešenost přírody se skládá z dedikace a dedikačního úvodu, Vpřevodu (který má funkci předzpěvu), šesti zpěvů a slovníčku (Vysvětlení některých slov pro začátečníky).

Skladba je dedikována Augustu šlechtici z Kolleru, pro jehož otce Polák pracoval – řečeno dnešními slovy – jako sekretář. Věnováním šlechtickému synkovi Polák splnil dobovou konvencí (tj. věnovat plody tvůrčí práce svému zaměstnavateli nebo mecenáši), zároveň jím sledoval snahu zapojit do procesu české kultury českou šlechtu (*abych milostnosti a vznešenosti vlastenské Lyry sluchu Vašemu dokázati mohl* – Polák 2014: 8). Všimněme si, že v krátkém dedikačním textu je řeč o konkrétní krajině, a sice o polabské krajině Kollerova panství, kterou se prý autor inspiroval. Toto „přiznání“ je nutné vnímat v kontextu žánrových norem dedikace:

Komu by možné bylo projíti panné roviny kolem otcovského Vašeho hradu, aby podnícen jsa krajiny ladností nenabyl vážnějších citů? Tak mně se dílo, když bloudě v dubině lemující tučné proudů břehy, oulíným větříkům líce jsem líbati dával a slavičí světil plesy nebo patřil na zápas vln vododmutého Labe, ano s jezu v peřeje hlukem se sráží. Jestliže krasozvuků múzy vlastenské drnkot neohlušil zbraně, kterak by jinak se státi mohlo, než že ke stupňům chrámu jejího se zblíživ, citům tísnícím mi prsy volnější jsem způsobil průchod?

(Polák 2014: 7)

Po dedikaci následuje Vprovod, který je složen časoměrnými verši. Další části skladby jsou složeny sylabotónickými verši a stejného kontrastu využije za pár let Jan Kollár ve *Slávy dceři*. Užitím časoměrného verše skladba získává na monumentalitě: časomíra byla vnímána jako vlastnictví antiky, k níž v dané době celá Evropa ještě stále vzhlížela a snažila se ji napodobit. Funkcí Vprovodu je předeslat, jakými způsoby bude příroda v následných zpěvech zachycena.

Jednotlivé zpěvy se dále člení na Písně a Slavozpěvy, Chvalozpěvy, Mnohozpěvy a Dozpěvy, jejichž výskyt, počet a pořadí se v jednotlivých zpěvech různí. Dojem odlišnosti těchto žánrů je nesen i proměnami verše, případně zapojením strofiky. Zpěvy se také liší svou látkou: nebe (I. zpěv), hory (II. zpěv), povětrí (III. zpěv), ranní příroda (IV. zpěv), bouře (V. zpěv), večerní příroda (VI. zpěv). Toto uspořádání nevyvolává dojem nějaké návaznosti. Definitivnímu znění skladby ale předcházelo první, časopisecké vydání, ve kterém chyběly Vprovod, II. a III. zpěv. Tato verze, otištěná pod názvem *Vznešenost přirozenosti* v průběhu roku 1813, měla pět zpěvů, třetinový rozsah a jednotlivé zpěvy opisovaly denní cyklus: po úvodním zpěvu, který se věnoval stvoření vesmíru, se II. zpěv „odehrával“ v noci, III. ráno, IV. v poledne a V. večer. Rozšířením skladby se tato kompozice narušila a je přítomná jen v náznacích. Závěrečný Dozpěv VI. zpěvu připomíná původní kompozici – básník se loučí výzvou k nočnímu oddechu, který má zajistit načerpání sil, aby bylo možné další den ráno pokračovat v oslavě přírody:

*Mlhy a páry, teď viňte se z jezeřin v letu,
šerou jenž obrubu našemu dáváte světu!
V sloupech se zatočte stříbřených měsíce jasnem,
přírodě vznešené ke cti se vyviňte v oblouku řásném!
Obět se zajiskři v plamenu po celém nebesku!
Stvoření pronikni vážností, zjasněný oblesku!*

*Národy ochlad' a vyvaltalé poty jim na čelích otři,
starostmi zemdlená těla jim laskavě okři,
dřímoto tichá! Až jitro je růžové probudí zas,
přírodě vděčný pak vynesou hlas.*

(Polák 2014: 68)

Po posledním zpěvu následuje slovníček „pro začátečníky“, který jednak poskytuje seznam vybraných slov a jejich významů (*krevosklad – plíce, Lethe – řeka zapomenutí, předmět – Gegenstand*), jednak uvádí obecné principy, které byly užity pro „lepší výraz básnický“ (speciální přípony, např. *dálenina* místo *dálka* nebo *trávníště* místo *tráva*, zpodstatnělá přídavná jména, např. *modro* místo *modrý*, nebo složeniny, např. *šeronohý, čarokrásný*).

Témata a motivy

Hlavním tématem skladby je oslava vznešenosti přírody. Vznešenost přírody bývala zachycována pomocí všeho, co přesahuje lidské měřítko (je např. příliš velké nebo příliš silně působí – poušť, velehory, bouře, záplavy, sopečná činnost, zemětřesení), co člověka děsí, ale zároveň přitahuje, vzbuzuje v něm úctu a vyvolává úžas, povznáší ho. Polák v této tradici, která se rozvinula zejména v 18. století (např. *The Pleasures of Imagination* Josepha Addisona z roku 1712), pokračoval, ale vznešenost přírody shledával i v tom, co je příliš malé (srov. popis hmyzu ve IV. zpěvu), respektive v obrovské rozmanitosti přírody (*V horách co v oudolí, jestli chceme, / přírody vznesenost nalezneme* – Polák 2014: 30), jejíž základní podoby, rozvedené v jednotlivých zpěvech, definuje Vprovod: 1. příroda jako úkryt, 2. příroda jako ničivá síla, 3. příroda jako složitý, avšak dokonale fungující systém, 4. příroda jako zásobárna užitečných věcí.

Oslava přírody patří k tradičním literárním námětům. Bylo zvykem tento námět využít k tomu, aby se prostřednictvím přírody a její dokonalosti, která nás přesahuje, oslavoval její tvůrce – Bůh. Nejinak tomu bylo původně i u Poláka, jak ukazuje podtitul ranější verze skladby: *V slávozpěvích na tvorce*. A skutečně – v této

verzi se výraz Bůh a výrazy jemu příbuzné (tvorce, nejvyšší svátost, panovník světa atd.) objevují na mnoha místech. Je pozoruhodné, jak výraznému posunu v ideovém záměru skladby došlo během několika málo let. V definitivní verzi jsou totiž tyto výrazy nahrazovány výrazem *příroda*: srov. např. *miliony tvorce zase na výsosti vychvalují* (Polák 2014: 93) a *miliony přírodu zas po výsostech vychvalují* (Polák 2014: 19). Takovéto oslabení náboženského tónu, ba jeho odstranění nebylo v době osvíceneckého racionalismu výjimečné; něco podobného provedl například Václav Thám s barokní skladbou *Ždoroslaviček*, kterou v upravené podobě (např. postavu Ježíše nahradil postavou pastýře Meliše) zařadil do prvního novočeského básnického almanachu *Básně v řeči vázané* (1785), nebo Josef Jungmann v překladu Chateaubriandovy *Ataly* (1805, srov. Vodička 1948/1994).

Kromě přírody je oslavován i člověk. Tematizována je na jedné straně pomíjivost lidského života, na druhé lidský důvtip, který se této pomíjivosti vzpírá, respektive je ji schopen oddálit. Prožitek vznešenosti přírody, např. při pohledu na hvězdné nebe (srov. Vpřevod), v člověku vyvolává rozkoš, slavnostně ho naladuje, probouzí ho, otevírá mu cestu k – nesmrtelnosti:

*Mocné užasnutí prsy ouží, silně srdce sevře,
opovážný přelud jestli cestu dále pootevře,
do nekončín závrativých ducha zmámeného vnese,
až tam do mlhavých krajů Uran převeliký kde se
v šeru neprohlédném valí. Jako když se uchopuje
zločince před sudím milost, který trest mu prominuje,
tak se duše mocně chytá síla nesmrtelnosti,
mráz do žil nalívá chladný, až otrásá zima kosti.
Jaká ubohému v tomto světě šírém zevšad těsna,
kdyby nadíti se nesměl toho? Krasokvětná vesna,
šperkem slícným vylíčená, roztomilá, utěšená,
hrobem ouzkým, pustým, chladným sloula by mu zošklivená;
člověčenství drahé navždy přestalo by jemu býti,
sedmikrásu nepatrnou víc než duši chtěl by ctíti.*
(Polák 2014: 21).

A pokud se člověk právě nezabývá těmito vznešenými pocity, využívá pomocí svého důvtipu zcela pozemsky darů přírody, např. těží rudu a drahé kovy (II. zpěv).

Čas a prostor

Obou kategorií jsme se již dotkli. V případě prostoru jsme poznamenali, že popis přírody není vázán k jednomu místu. Je-li základním tématem oslava rozmanitosti – vznešenosti přírody, pak jsou v zájmu této rozmanitosti vylíčena nejrůznější prostředí: spolu s básníkem pronikáme jak do nejvzdálenějších prostor vesmíru, tak do hlubin Země. Je nasnadě, že mnoho prostředí je popsáno tzv. z druhé ruky (lze dohledat autorovu inspiraci v domácí i cizí literatuře). Přestože se Polák mohl opřít o své zážitky a zkušenosti (cestu do Itálie vykonal přes Alpy), dal přednost konvenčním, řekli bychom již hotovým popisům, které se v dobové literární produkci běžně vyskytovaly.

Co se týká kategorie času – mluvili jsme již o původní, definitivní verzi narušené, kompozici související s denním cyklem. Pro čas platí totéž co pro prostor: popis rozmanitosti přírody vyžaduje, aby básník nic nevynechal a popsal vedle „slavné[ho] nícení se jitra“ i „večera blažící příjemnosti“ (Polák 2014: 7), pokud bychom přešli na jinou časovou rovinu, pak nejen stvoření světa, ale i jeho zánik. Možná ještě podstatnější než tato snaha o časovou totálnost je zachycení času v přírodě jako času cyklického (po zániku vždy přichází vznik), zachycení přírody v jejím nepřetržitém dění (příroda nikdy nespí):

*Nepokojné řeky vlny světem neustále honí;
tuto růže puká krásná, tamto bledne, tu jest po ní.
Slunce v jitru východ zlatí, v jasných plameninách hoří,
večer západ růží, hasne, soumrak letí, noc se tvoří.
Ž kůry země chvílkou mnohá těla ven se valem derou,
v okamžení zase tisícové jiných zasvé berou;
v jednom koutě trůní zkáza, zpousta jinde všeobecná;*

*onde dary rozděljuje nové hojně ruka mocná.
V bílé třešně květu vonném lehký větřík frašně hraje,
zejtra chvílně mizí kvítek, štávou plní se a zraje.
Člověk tropí loupež krutou ve všech krajích dálné země,
brzy však se k prázdným koutům připohání nové plémě.
Živlové tak hmoty žerou, tráví a pak nové rodí,
v jedné straně pošlo cosi, druhá k světu jiné vodí.*
(Polák 2014: 34–35)

Tento cyklický čas dominující v přírodě je v kontrastu s lineárním, konečným časem člověka, lidského života. V uvědomění si tohoto kontrastu a v přimknutí se k přírodě, jejíž pozorování nám přináší potěšení, člověk může zakusit, že jednou svou stránkou je nesmrtelný: a sice svou duší (srov. Polák 2014: 21). Dodejme na okraj, že tato „barokní“ jistota se později u Máchy (2. zpěv *Máje*) změnil v nejistotu a stane se zdrojem vnitřního rozpolcení subjektu.

Básnický subjekt

Vznešenost přírody primárně popisuje přírodu, teprve sekundárně pak pocity básnického subjektu, který ve skladbě ustupuje do pozadí. Obvykle se s ním setkáme na počátku každého zpěvu: stylizuje se do básníka, který třímá harfu a vzývá Múzu (Umku) a jehož nesnadným, ba nemožným úkolem je „zpěvem“ popsat velikost, dokonalost a rozmanitost přírody, respektive provést čtenáře po všech myslitelných zákoutích Země a vesmíru. Rozlišujeme-li v epice tzv. vševědoucího vypravěče, můžeme s jistou nadsázkou prohlásit, že básnický subjekt *Vznešenosti přírody* je „vševědoucí“.

Aby mohl být básnický subjekt úspěšným průvodcem, musí být zároveň dobrým a zvědavým pozorovatelem. K tomuto základnímu nastavení dle potřeby přibývají vedlejší stylizace: nápadná je např. ta do osamělého poutníka (II. zpěv, oddíl Krkonoše):

*Poutník skrze tyto spousty výše kráčí v neusmání,
přísně jako přirozenost zdejší hledí, v putování
drsnější ho vede stezka, kolmý brzo výhled spatří,
kde se jedna skála s druhou v šerém mrakověnci bratří.
Chladné povětrí zde chvěje; dále povede-li snáha
v mlčelivě kraje, před ním netřelá pro stojí dráha.
Stárnější a nuzný výpad nepatrných najde smrků;
vichřice je zohybaly, deštěm kamenové v shrku
v početí již dusili je, mraznost k tomu zimodechu
třebné ubrala jim mízy s žírnou hladovostí mechu.*
(Polák 2014: 28)

Osamělý poutník je typickou maskou romantické literatury, jak ostatně dokládá např. Máchova próza *Pout krkonošská*. Poutník ve *Vznešenosti přírody* se ale od máchovského velmi liší: oba sice horskou krajinou kráčí bez usmání, ale tento stav mysli je pokaždé způsoben něčím jiným. Máchův poutník je vážný, neboť jeho poutí má existenciální rozměr, výstup nahoru je zároveň sestupem do jeho nitra; Polákův poutník je vážný, neboť se mu při výstupu pletou pod nohy kořeny, které ho zdržují od dosažení cíle, jímž je zaznamenávání a popis podivných a pozoruhodných jevů v okolí.

Jazyk, styl, básnické prostředky, verš

Jazykovou a stylovou rovinou (včetně rozboru funkce básnických prostředků a verše) *Vznešenosti přírody* se detailně zabýval Jan Mukařovský (1934/1941).

Mukařovský poukazuje na to, že vzhledem k žánru skladby je jejím základním slohovým postupem popis, který je úzce spojen s opisným způsobem vyjadřování (perifrází): popis vzniká tehdy, když je důraz položen na vlastnosti věcí, což je efekt Polákovy perifrastičnosti (Mukařovský 1934/1941: 196). Za příklad mnohonásobného popisu volí Mukařovský verše:

*Kouli naší Luna v tichu věrný provod uděluje,
smutek nocí černých jemným stříbra jasnem obaluje;*
(Polák 2014: 20)

a přidává následující komentář:

Slovo „koule“ je zde pocitováno jako zástupce běžného označení „země“, slovo „luna“, typický „poetismus“ (výraz básnický) zastupuje výraz „měsíc“; obrat „provod věrný uděluje“ je opisem slova „provází“; věta „smutek nocí černých jemným stříbra jasnem obaluje“ zněl by, převeden v sdělovací řeč, mnohem jednodušeji (s použitím méně slov) a příměji (bez okliky přes výraz „vlastní“): „svítí v noci“.

(Mukařovský 1934/1941: 182)

Užívání opisů, které vyjadřují věci „oklikou“ a které připomínají hádanky (naším úkolem je dovítit se, co je popisováno), činí četbu intelektuálně náročnou, což je v souladu s celkovým exkluzivním pojetím skladby.

Již jsme se dotkli lexikální vrstvy básně, která přitahuje pozornost zejména poetismy, často vytvořenými pomocí speciálních přípon či skládáním (viz výše připomenutý slovníček pro začátečníky).

Skladba je polymetrická, tzn. že se v ní střídají různá metra, přičemž samo užití polimetrie je neobvyklé, a to ze dvou důvodů: monometrické básně jsou daleko běžnější než polymetrické, popisné básně bylo zvykem skládat monometricky. V tom se popisná báseň blížila velké epice, rovněž monometrické, vzpomeňme např. homérovské eposy složené v hexametrech (polimetrie ve velké epice zaznamenala v české literatuře rozmach až ve druhé polovině 19. století – srov. např. některé epické skladby Svatopluka Čecha, podrobněji viz Červenka 1995). Polimetrie je ve *Vznešenosti přírody* využito především kompozičně: jednotlivé žánry (předzpěv, píseň, slavozpěv atd.) mohou být odlišeny i užitím různých veršů.

O motivaci užití časomíry ve Vvodu jsme se již zmínili, přidejme k tomu, že tato pasáž skladby je nerýmovaná, což

bylo dáno dobovou normou (která ale mohla být porušována): časoměrné verše se nerýmovaly (zachovával se tak základní rys antické poezie, která byla časoměrná), sylabotónické verše se rýmovaly (všimněme si, že rýmované verše Vvodu tvoří sylabotónické vložky v časoměrném zbytku). Převládajícím veršem převážně časoměrného Vvodu je hexametr, tedy dlouhý verš, mající v české literatuře slavnostní nádech a svou rozlohou umožňující popis (nebo, jedná-li se o jiný literární žánr, vyprávění):

*Slavná, nesmírná, tobě, ó Mocnosti, kořím se
-- / -- / - U U / -- / - U U / - U
ve prachu, čest, již má v stavu jsou dát usta, podávám,
- U U / -- / - U U / -- / - U U / --
v srdci ryté vroucném skládám tobě díky radosti.
- U U / -- / -- / - U U / - U U / - U
Jak veliké ruka tvá divy rozsela! Nezpytatelný
- U U / - U U / - U U / - U U / - U U / --
um jak moudře chová a živí a sytí tvory všechny!
-- / - U U / - U U / - U U / - U U / - U
Sám v skořepu vplývá hladové brouk želvici chutný,
- U U / -- / - U U / -- / - U U / --
přehrozného také bývá táž velryba píce:
-- / - U U / -- / -- / - U U / - U
ten vod proudy loká, pak lepší odděle částku,
-- / - U U / -- / -- / - U U / - U
zpět hlaholem stříká zbytnou luky ve dvoje mokrost.
- U U / -- / -- / - U U / - U U / - U
Chroupaje tamto kosí hedvábník listu lahůdku;
- U U / - U U / -- / -- / - U U / - U
lepne ve bodláčí stehlík, břede stádo ve trávě;
- U U / -- / -- / - U U / - U U / - U
střed vtípně z bylinek saje tu včel a hejno medáků;
-- / - U U / - U U / - U U / - U U / --
vinnice, sad člověkům a rolí nese potravu umným;
- U U / - U U / - U U / - U U / - U U / --*

před nahotou a zimou jich zvěř nebo rostlina hájí;

– U U / – U U / – – / – U U / – U U / – –

lom kamení, dříví poskejta les pro obydlí.

– U U / – – / – – / – – / – U U / – –

(Polák 2014: 11–12)

Zbytek skladby je sylabotónický, převažujícím veršem je sdruženě rýmovaný osmistopý trochej s ženským zakončením (úryvek v těchto verších viz oddíl Básnický subjekt). Tento šestnáctislabičný verš svým rozsahem připomíná právě vzpomenuť hexametru (který má od 13 do 17 slabik), vyvolává podobné konotace a nabízí stejné využití. Volba trocheje, a nikoli kupř. jambu, je dána dobou, v níž skladba vznikala. Významnou roli sehrál vliv autoritativních předpisů Josefa Dobrovského, který pokládal trochej (a daktyl, jehož užití v delších skladbách ale nedoporučoval) za „duchu české řeči přiměřenější než rozměr jambický“ (Dobrovský 1795/2014: 18). (Toto „prokletí“ sice mělo dalekosáhlé důsledky, ale již od poloviny 19. století můžeme sledovat expanzi jambických veršů, které postupně trochej vytlačily na druhé místo.) Zpět k Polákovu osmistopému trocheji: spojení dvou po sobě jdoucích veršů rýmem bylo „vynuceno“ volbou versifikačního systému (viz výše o spojení sylabotónismu a rýmu v české literatuře první poloviny 19. století). Další motivací mohlo být to, že takto spojené verše mohly připomínat klasické dvojverší antické poezie: elegické distichon (samozřejmě nerýmované). Tím se dostává převažující verš *Vznešenosti přírody* opět do kontaktu s antickou poezií.

Osmistopý trochej je sice převládajícím, avšak nikoli jediným rozměrem skladby. Už jsme zmínili, že nejzřetelnější motivací střídání veršových rozměrů je kompozice a žánrová polyfonie. Narazíme ale i na případy, kdy je střídání provedeno uvnitř jednoho žánru – a pak se lze pít po dalších motivacích. K velkému poklesu podílu osmistopých trochejů dochází např. ve II. zpěvu, oddílu Sopka, který popisuje sopečnou činnost a zemětřesení. Vedle zmíněných trochejů je tu také mnoho

různostopých (tj. nestejně dlouhých) daktylů. Volba daktylů právě v těchto pasážích souvisí s tématem: z raného obrození máme doloženu řadu básní s tématem bouře, zemětřesení, přírodní katastrofy, které jsou napsány daktylem (snad pro jeho výraznou rytmičnost, respektive pro jeho rané spojení s baladou) – Polák tedy vychází vstříc dobovým poetickým zvyklostem (srov. Červenka 1999). Následující verše ukazují polymetrii v akci: první čtyři verše jsou sdruženě rýmované osmistopé trocheje, dalších šest veršů je rytmicky pestrých a při zachování ekonomičnosti popisu bychom je mohli označit za různostopé daktyly; dalších šest veršů je složeno pětistopými daktyly (kromě verše *ach, co se činí, co, Bože, se děje*, který je o stopu kratší):

*Neznabůžek s bledou tváří slzy seje plný strachu,
ponejprv se v ponížení tvorci vroucně modlí v prachu.*

Hu! Hu! Již se země trhá – – město do propasti hrčí!

Dokořen se rozděruje jícen, z něhož oheň frčí!

Plamen ven a voda tam,

z černých jam

jak se to paří

a vaří,

syčí

a fičí!!

Černými křídly hrůza již smrtící chvěje,

ach, co se činí, co, Bože, se děje!

Z propasti hluboka temně hřmí tisíce hromů,

v pění se válejí hučící proudové k tomu.

Z chřtánu jak z věčnosti k vrchu se ječení hrne

hlaholem nesmírným, tvorstvo až zmámené trne.

(Polák 2014: 31)

Zde náš výklad o Polákově *Vznešenosti přírody* končí. Na počátku byla Poláková ambice stvořit velké dílo – tomu byl podřízen výběr žánru, tématu, jazyka i verše. Výsledkem je skladba, která byla a zůstala velkou čtenářskou výzvou.

Shrnutí

1. Tvorba Miloty Zdirada Poláka spadá převážně do desátých a dvacátých let 19. století. Kromě prozaického cestopisu a řady lyrických básní složil monumentální veršovanou skladbu *Vznešenost přírody*.
2. *Vznešenost přírody* vyhovuje dobovým touhám po velkém díle v češtině, srovnatelném se starověkými i novověkými evropskými vzory.
3. *Vznešenost přírody*, zejména její jazyk, se brzy stala jak předmětem parodie, tak obdivu (Mácha).
4. Výběr vysokého lyrického žánru (popisná báseň) koresponduje s tematickou i stylovou vrstvou díla.
5. V definitivní, knižní verzi skladby je patrná její původní kompozice, založená na korespondenci jednotlivých zpěvů a denních dob.
6. Hlavním tématem je vznešenost přírody, spočívající v její rozmanitosti.
7. V definitivní, knižní verzi skladby Polák výrazně potlačil její původní náboženský tón.
8. *Vznešenost přírody* se snaží čas a prostor zachytit v jejich celosti. Vědomí kontrastu mezi konečností lidského života a nekonečností přírody vede k úvahám o nesmrtelnosti lidské duše.
9. Básnický subjekt výrazně ustupuje do pozadí. Podobnost některých jeho stylizací (osamělý poutník) se stylizacemi typickými pro romantismus je spíše vnějšková, básnický subjekt chce být spíše pozorovatelem a průvodcem.
10. Základním slohovým postupem je popis, častými básnickými prostředky perifráze a poetismus.
11. Skladba je polymetrická; polymetrie je využito především kompozičně.

Literatura

Červenka, Miroslav

1995 „Polymetrie v české epice 19. století“; in Miroslav Červenka – Květa Sgallová: *Ž večerní školy versologie III* (Praha: ÚČL AV ČR), s. 7–100
1999 *Ž večerní školy versologie IV. Daktyl* (Praha: ÚČL AV ČR)

Dobrovský, Josef

1795/2014 „Česká prozódie“; přel. Robert Kolár, in *Prozodické spisy raného obrození* (Praha: FF UK), s. 15–39

Hněvkovský, Šebestián

1820/2014 „Zlomky o českém básnictví, zvláště pak o prozódii, v šesti listech“; in *Prozodické spisy raného obrození* (Praha: FF UK), s. 114–165

Jungmann, Josef

1821 „Posudek. Vznešenost přírody“; *Krok I*, díl I, částka I, s. 150–155

Mukařovský, Jan

1934/1941 „Polákova Vznešenost přírody“; in Jan Mukařovský: *Kapitoly z české poetiky II* (Praha: Melantrich), s. 107–210

Počátkové

1818/2014 „Počátkové českého básnictví, obzvláště prozódie“; in *Prozodické spisy raného obrození* (Praha: FF UK), s. 51–113

Polák, Milota Zdirad

2014 „Vznešenost přírody“; in Milota Zdirad Polák: *Vznešenost přírody. Cesta do Itálie* (Brno: Host), s. 5–121

Stich, Alexandr [pod jménem Felicitas Wünschová]

1979 „Italský osud české literatury a Milota Zdirad Polák“; in Milota Zdirad Polák: *Cesta do Itálie* (Praha: Odeon), s. 7–34

Tyl, Josef Kajetán

1839/1952 „České granáty“; in Josef Kajetán Tyl: *Kusy mého srdce. Povídky, novely, obrazy, nástinů a arabesky* (Praha: ČS), s. 100–124

Vlček, Jaroslav

1912/1960 „Matěj Milota Zdirad Polák“; in Jaroslav Vlček: *Ž dějin. Dějiny české literatury 3* (Praha: SNKLHU), s. 209–220

Vodička, Felix

1948/1994 *Počátky krásné prózy novočeské* (Jinočany: H&H)

Internetové zdroje ÚČL AV ČR:

<http://ucl.cas.cz/cs/internetove-zdroje>

Poznámka autora *Semináře ČK*

Text *Semináře ČK* myšlenkově i formulačně vychází z mého komentáře ke *Vznešenosti přírody*, který byl publikován in Polák 2014, s. 122–159.

O autorovi

PhDr. Robert Kolár, Ph.D., pracuje v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd ČR. Má za sebou mnohaletou zkušenost středoškolského učitele češtiny. Je autorem (nebo spoluautorem) publikací *Teorie literatury: učebnice pro střední školy* (Fraus 2014), *Úvod do teorie verše* (Akropolis 2013), *Interpretace textů (nejen) ke státní maturitě* (Akropolis 2010). Je členem redakční rady časopisu pro učitele *Český jazyk a literatura*, podílí se na pořádání *Školy českého jazyka a literatury pro pedagogy*.

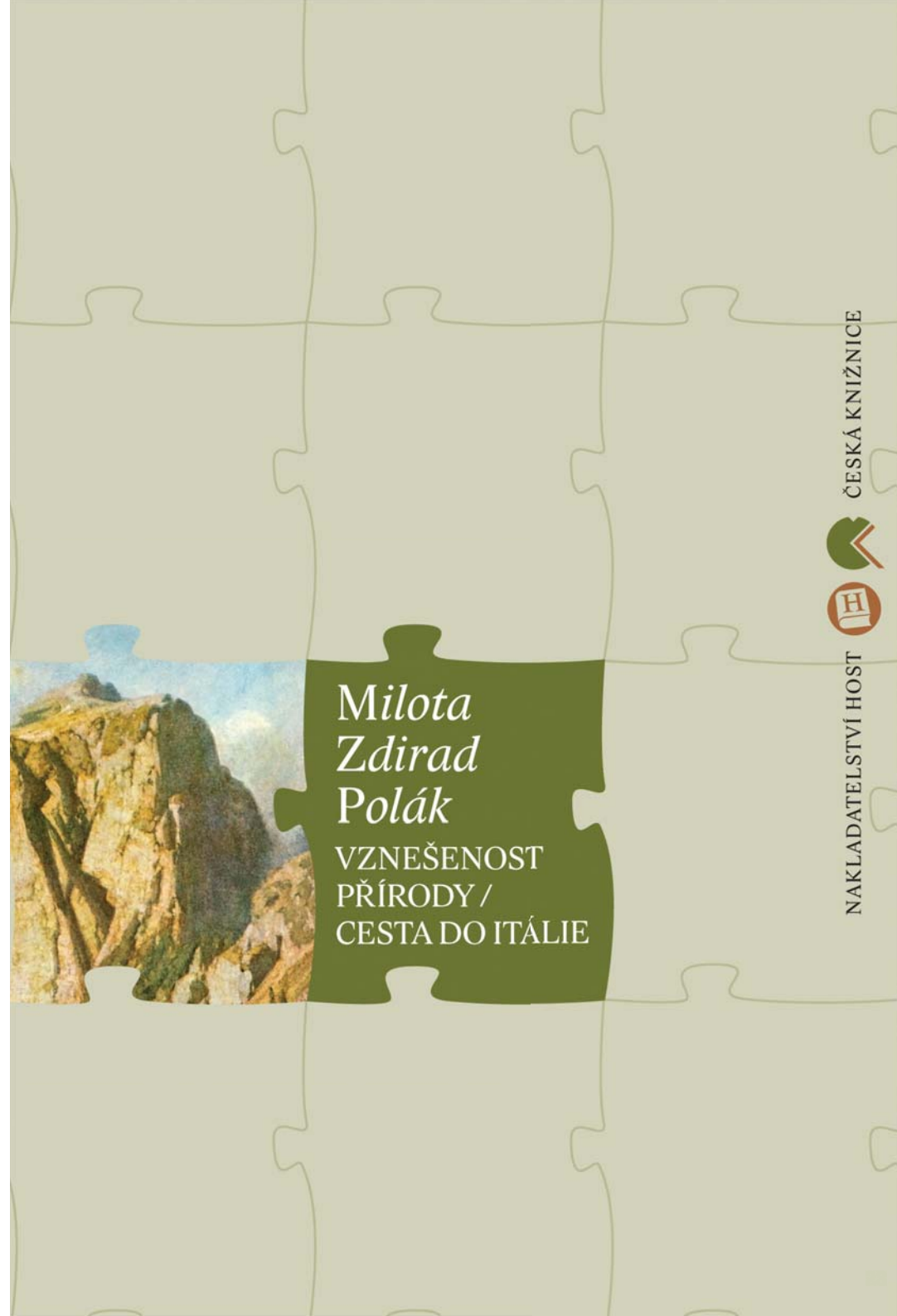
O České knižnici

Česká knižnice je dlouhodobě koncipovaná ediční řada, která si klade za cíl představit v reprezentativní a textově spolehlivé podobě vrcholná literární díla vzniklá v českých zemích od počátků k dnešku. Za dvacet let existence *České knižnice* vyšlo v této řadě více jak devadesát titulů, což ji řadí k nejvýznamnějším edičním projektům české literární historie.

Každý svazek, odborně posouzený vědeckou radou, je pečlivě edičně připraven, podílejí se na něm lektor a vědecký redaktor, kteří spolupracují s editorem na výsledném textu. Nedílnou součástí každého svazku je komentář, který seznamuje čtenáře z řad odborné i laické veřejnosti nejen se souvislostmi vzniku díla, jeho zapojením do celku autorovy tvorby a žánru, ale též s dobovým i pozdějším ohlasem.

Od roku 2016 edici *Česká knižnice* společně vydávají Nadační fond Česká knižnice, Ústav pro českou literaturu AV ČR a nakladatelství Host.

Na vydání jednotlivých svazků přispívá Ministerstvo kultury České republiky. Redakce pracuje s podporou z programu Strategie AV21, řízeného a financovaného Akademií věd ČR.

Milota Zdirad Polák
Vznešenost přírody / Cesta do Itálie

Edice a komentář k *Vznešenosti přírody*: **Robert Ibrahim**

Edice a komentář k *Cestě do Itálie*: **Alexandr Stich**

Nový komentář k *Cestě do Itálie*: **Zdeněk Hrbata**

Počet stran: **580**

Vydání: **v České knižnici první**

ISBN **978-80-7491-155-2**

Rok vydání: **2014**

Svazek připomíná dílo Miloty Zdirada Poláka z desátých a dvacátých let 19. století. V rámci obrozenské literatury představuje popisná báseň *Vznešenost přírody* významný pokus o náročnou poezii srovnatelnou s vrcholnými díly dobové evropské literatury. Průbojná skladba dnešního čtenáře zaujme především svým jazykovým novátorstvím a odvahou experimentovat. Text připravil (včetně první, časopisecké verze *Vznešenosti přírody*) a komentoval Robert Ibrahim. Cestopisná próza *Cesta do Itálie* je inspirovaná cestou, již Polák absolvoval jako pobočník rakouského podmaršálka Františka Kollera. Ve svém žánru představuje první velké dílo obrozenské prózy. Naše vydání vychází z textu, který připravil na konci 70. let pro Odeon Alexandr Stich (pod jménem Felicitas Wünschová) a který revidovala Markéta Selucká. Komentář k *Cestě do Itálie* napsal znalec dobového českého i evropského literárního kontextu Zdeněk Hrbata.